Törőcsik Ferenc

CIVILIZÁCIÓS MÉDIAAPARTHEID

Az 1990-es évek közepén a szerb–horvát–bosnyák összetűzést lezáró békeegyezmény tartósította a mintegy fél évtizedes háború folyamán kialakult hármas etnikai megosztottságot az élet minden területén, beleértve a médiát is. Holott a kompromisszumos békét kierőltető nemzetközi közösség – legalábbis elvben – akkor is a multikulturális együttélés híve volt. Ez a napjainkban népszerű fogalom a szocialista Jugoszláviában ugyancsak létezett valamilyen formában. Igaz, akkor „testvériség és egység"-nek nevezték. Kemal Kurspahić[1] alább ismertetett könyve, a *Bűntett 19.30-kor – a balkáni médiumok háborúban és a békében* a második világháborút követő jugoszláv sajtóviszonyokat elemzi. Az 1945 utáni évtizedek rövid áttekintéséről a gyökeres változásokat hozó 1980-as évekre tér át. Majd pedig a régiót sújtó újabb háborús éveken keresztül egészen napjainkig ad betekintést a média tömegeket mozgósító szerepébe.

„A fürdőre ti valami külön szót használtok?" – kérdi Luka, a boszniai szerb férfi a bosnyák nőtől. „Fürdőszobát mondunk" – válaszolja Sabaha. „Na látod, mi is" – összegzi Luka. Akár a könyv mottójául is szolgálhatna ez az Emir Kusturica új filmjében elhangzott párbeszéd.[2] Hiszen bár eltérő vallású népekről van szó, egymás megértése mégsem igényel szótárt. A beszélt nyelven és a földrajzi területen kívül más hasonlóságok is összekötik őket. Ez nem meglepő szomszédok esetében, elegendő, ha csupán a médiát említjük. A bosnyák Kemal Kurspahić párhuzamos vonásokat lát a hatalom és a média viszonyában az 1990-es évek három balkáni köztársaságában. A témával kapcsolatos korábbi angol vagy délszláv nyelvű művekben főleg Szerbia sajtóviszonyairól olvashatunk (lásd az irodalomjegyzékben). Talán azért van ez így, mert többnyire az egykori Jugoszlávia fővárosában, Belgrádban volt az országos lapok (például a *Borba* című napilap) vagy az állami hírügynökség, a Tanjug székhelye. Ezt a szerbcentrikusságot az is indokolhatta, hogy Szerbia területén indult útjára a háborúhoz vezető radikalizálódás. Az ugyancsak újságíró Mark Thompson[3] szintén az államszocialista időktől indítja könyvét, viszont Szerbia mellett Horvátország és Bosznia-Hercegovina médiahelyzetéről is ír. A bosnyák szerző Thompsonhoz hasonlóan szakmabeliként, ugyanakkor a válság kellős közepén, a „legjugoszlávabb" köztársaság székhelyén élte át a leírtakat. Vagyis a szó szoros értelmében új szemszögből kíván rávilágítani a legutóbbi délszláv válság és a helyi média abban betöltött szerepére. Következtetéseinek meg-

[1] Kemal Kurspahić a bosznia-hercegovinai *Oslobo enje* című napilap főszerkesztője volt 1988–94 között. Néhány a rangos elismerései közül: Az év szerkesztője 1993 (World Press Review – New York), Elismerés az emberi jogokért 1993 (Bruno Kreiski Alapítvány), A szabad sajtó hőse 2000 (International Press Institute – Vienna, Ausztria).

[2] *Az élet egy csoda* című francia–szerb film 2004-ből.

[3] Mark Thompson: *Forging War: The Media in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina*. University of Luton Press, 1999.

fogalmazásához jól időzítette könyve megírását, hiszen a régióban az ezredfordulón bekövetkező változások – a korábbi korszakok kontextusában – tanulságul szolgálnak.[4] Az eseményeket átélt szakember – a médiumok helyzetének, illetve a politikummal való összefonódásuk kritikai leírásán túl – véleményt mond és javaslatokat fogalmaz meg a média kiépítésével kapcsolatban – nemcsak a Balkánra, hanem általában a demokráciát választó országokra vonatkozóan.

A bosnyák könyvet beszédessé teszi szerzőjének élményein és kutatásain túlmenően a tudományos életben és a médiában tevékenykedők interjúinak közlése (nem mellőzve a mindenkori politikai vezetés oldalán állókat sem). A leírtak hitelességét szolgálja a korabeli újságoldalak és karikatúrák bemutatása is. Az egyik fénykép tanúsága szerint a szerző már egyetemista korában a saját bőrén érezte, meddig is terjed a sajtószabadság (Kurspahić, 2003: 19.).[5] Hét fejezetre tagolt könyvében Kurspahić végig igyekszik első kézből szerzett információkat gyűjteni: hadd beszéljenek az események tanúi, résztvevői, jelen esetben újságírók és szerkesztők. Az első fejezet címe is erre utal: A titói idők tanúi (1945–80). A korszak médiahelyzetének bemutatására vezető újságírókat kért fel. Megszólal a könyvben többek között Aleksandar Saša Nenadović, a Balkán egykor legtekintélyesebb napilapja, a belgrádi *Politika* 1969 és 1972 közötti főszerkesztője. Ugyancsak idézi Božo Novakot, aki második világháborús partizánként szerezte újságírói tapasztalatait, majd a spliti *Slobodna Dalamacijá*t szerkesztette. Tőlük szerezhetünk tudomást a titói Jugoszlávia kelet-európai viszonylatban „kakukktojás" voltáról és az államszocialista időszak mintegy 40 évének három fő szakaszáról. Eszerint a politikai és a társadalmi történésekkel párhuzamosan 1950-ig a média területén is a szovjet minták követése, vagyis a szigorú propaganda érvényesült. A következő 20 esztendőben a liberalizálódás és a párt keményvonalas részének viaskodása volt a meghatározó. Az 1974-es alkotmánnyal nagyobb hatáskör került a köztársaságok kezébe, ez a decentralizáció azonban csak elvileg jelentett demokratizálódást, így a sajtó feletti ellenőrzés módszerei és eszközei nem változtak. Kurspahić innen eredezteti a későbbi „médiaháború" megalapozását, hiszen a köztársasági pártszervezetek még óvatosabban jártak el a főszerkesztők kinevezésekor saját köztársaságaik „érdekei" miatt. Összességében a Moszkvával való szakítás eredményeként a lapok – a belpolitikai tabuk mellett – elkezdhették kiépíteni saját külföldi tudósítóhálózatukat. Az újságírók elhelyezkedésénél mind többet számított a hozzáértés, megválasztásuk a munkástanácsok felelősségi körébe tartozott.

Ezt a – későbbiekhez képest – liberálisnak tekinthető és folyamatosan liberalizálódó korszakot egy vele ellentétes tendenciájú periódus váltotta fel, derül ki a második, a Szerbia: ellenség gyártása (1980–1989) című fejezetből. Megtörtént egy egész népcsoport, a koszovói albánok kollektív felelősségre vonása, amiből aktívan kivette részét a televízió is.[6] Ezután következett a média általi mítoszalkotás. Az eddigi felfogás Slobodan Milošević politikai vonala és a média vele való összefonódását a politikus hatalomra kerülésétől datálta. Kurspahić viszont úgy véli: a hatalomátvételt már megelőzte a média hozzájárulása a vezér mítoszának kialakításához, hiszen évekkel korábban „egymásra talált" a későbbi szerb, illetve jugoszláv elnök és a feltörekvő újság-

[4] A változások a lapokban sem máról holnapra történnek, főleg, ha némely balkáni államról van szó. Például 2000. október 6-án, a *Milošević-rezsim* bukásának másnapján a *Politika* című napilap címoldalának fókuszában (a könyv 208. oldalán látható) – az egy nappal korábban Belgrád utcáin lezajlott dráma ellenére, amelyben hárman életüket veszítették – az új elnök beszéde olvasható. A szerző szerint ez a vezérkultusz a lap tájékoztatási színvonalának változatlanságára utal.

[5] A közölt fényképen a fiatal Kurspahićot, a *Student* című lap szerkesztőjét egy rendőr ütlegeli az 1968-as belgrádi egyetemistatüntetésen.

[6] Egy (szerb) család tragédiájáért egy egész etnikai csoportot, az albánokat tették felelőssé. Annak ellenére, hogy éjjeli műsorban sugározták a „tudósítást", ráadásul a kettes csatornán, s így a polgárok mindössze két-három százaléka láthatta, másnap mégis szinte mindenki erről beszélt Belgrádban (Kurspahić, 2003: 30.).

írók egy csoportja. Tény azonban, hogy politika és az újságírás szorosan összefonódott. A fordulatot jelentő elhíresült 1987-es nyolcadik ülés[7] napján (!) és később is szokatlan vádak sorozatát emelték televíziós újságírók ellen, amelyeket leváltások követtek. A koszovói albánok elleni propaganda kezdete után a szlovének és a horvátok kerültek sorra. De nem kellett sokat várni az Európa-ellenes kampányra sem. A kollektív felelősségre vonást és a vezéri mítosz megalkotását követően egyes sajtóorgánumok újabb dicstelen módszerhez nyúltak: történelmi eseményeket aktualizáltak. A politikai cikkek hemzsegtek a ferdített történelmi utalásoktól. Ebben élenjárt a *Politika,* bár a kulcsszerep természetesen mégis a *Belgrádi Televíziónak* jutott. Paradox módon a professzionális újságírást az egykori pártlap, a *Borba* célozta meg. Küzdelmében nem volt egyedül, társult hozzá az 1990 októberében alapított *Vreme* című hetilap. A fővárosban, illetve a környékén lakók pedig a *Studio B TV* és a *Radio B92* által juthattak alternatív hírekhez. Működésük nem volt zavartalan, gazdasági és jogi akadályokkal egyaránt szembe kellett nézniük.

Az 1980-as évek végén a centralizáció irányába haladó belgrádi sajtóval ellentétben a korábban szigorúan ellenőrzött horvát média kezdett felszabadulni. Ezzel párhuzamosan a lapok népszerűsége is megnőtt. A *Danas* című hetilap már megelőzte minőségben a belgrádi *NIN*-t, a *Večernji list* pedig elérte a *Večernji novosti* példányszámát. A többpárti választások eredményeként hatalomra kerülő Horvát Demokrata Közösség (HDZ) – Szerbia kormánypártjához hasonlóan – a közintézmények feletti totális ellenőrzésre törekedett. A HDZ céljának elsőként a *Vjesnik* című napilap és a *Horvát Televízió* esett áldozatul.[8] A televíziós tisztogatás kezdetben etnikai jellegű volt: elbocsátották a szerb nemzetiségű újságírókat. A második hullámban a független gondolkodók, végül pedig azok következtek, akik nem tudták támogatni az ultranacionalizmust. A médiaháborút követte a két köztársaság közötti igazi háború kitörése, s a független sajtó helyzete tovább nehezedett. A *Danas*t gazdaságilag elfojtották. Háborús felekről lévén szó, médiájuk is hasonlóvá vált. A Kurspahić által idézett Sandra Bašić-Horvatin szerint:

> „A kulturális populizmust a meghatározatlan népi kultúra jeleníti meg: szélsőségesen nacionalista dalokkal, a nemzeti érzelmek kihangsúlyozásával, mítoszokkal, régi és elfelejtett szokásokkal, vallási szertartások széles publikum előtt való bemutatásával, a hazáról szóló oktatással […] A Horvát Televízióban a műsorok egész listáját szánták a »nemzet életének«: Jó reggelt Horvátország, Horvátország: az ország és lakosai, Üdvözletek a hazából, Tanulmányozzuk Horvátországot, Horvát nyelv, Horvát irodalom, Horvátország a világban […] A szerb televízió legnépszerűbb programjai a nemzeti történelemmel foglalkozó rejtvényműsorok és a populáris népzenei műsorok" (Bašić-Horvatint idézi Kurspahić, 83.).

A két kormány médiával szembeni fellépése és azok „nemzeti célok"-nak való alárendelése terén egyre több hasonlóságra derül fény. Olyan állítás is napvilágra került, amely szerint az új délszláv államok kialakulásánál ugyanazokat az eljárásokat alkalmazták a média aktív részvételével. Ezeknek az eljárásoknak az intenzitása azonban köztársaságonként eltérő volt Szlovéniától Macedóniáig (lásd Lakićević, 2002: 10.). Horvátországban a „fi-

[7] 1987. szeptember 23. A Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának nyolcadik ülésén Milošević félreállította a párton belüli ellenzékét. A csúcsvezetők első olyan, egymás közötti leszámolásáról van szó, amelyet a nemzeti televízió is sugárzott, bár nem élőben. A leváltások időzítése és gyorsasága Kurspahić állítását igazolja.

[8] A *Horvát Televízió* elnökévé a HDZ egyik alelnökét nevezték ki (Kurspahić, 2003: 77.).

atal demokrácia", Szerbiában pedig az „antibürokratikus forradalom" nevében vette kezdetét a centralizáció, hogy azután a háborús körülmények között teljesedjen ki. A harmadik fejezet: Szerb–horvát háború: hazudni a hazáért (1990–1991) zárásaként Kurspahić a rendszerváltozás előtti és utáni hatalom-média viszony képletét így vázolja:

> „A »patrióta újságírás« a miloševići Szerbiában és a tudjmani Horvátországban ugyanazon egyszerű képlet alapján működött: a jugoszláv patriotizmust felváltották a szerbbel és a horváttal; a kommunista ideológiát a nacionalista ideológiával; a régi kormányzó pártok diktátumát az új hatalmi pártok diktátumával. Az új vezetők a média feletti ellenőrzésnek ugyanazt az eljárását alkalmazták: a leglojálisabb pártideológusokat helyezték vezető pozíciókba az állami médiumoknál, különösen a rádiónál és a televíziónál, valamint a vezető nemzeti napilapoknál […] Szerbiában és Horvátországban is a legjobb újságírók közül több tízen maradtak munka nélkül, mivel elvetették a gyűlölet és az intolerancia szítására szóló patrióta megbízatást. Olyanok kerültek helyükre, akik készek voltak szolgálni azt a nemzeti lelkesedést, amelyet legjobban talán a Horvát Televízió egyik újságírónője képviselt, aki büszkén jelentette ki a kamera előtt: »Kész vagyok hazudni a hazámért!«" (94–95.).

A Bosznia meggyilkolása (1990–1995) című fejezet terjedelmesebb a többinél, hiszen Boszniában tartott a legtovább a háború, erőszakossága itt érte el tetőpontját. A szerző Szarajevóban művelte szakmáját, ebben a valamikori igazi multietnikus köztársaságban élte át a papírra vetett eseményeket. Valószínűleg az etnikai kevertség tette lehetővé a nemzeti homogenizálódás – a két szomszédos köztársasághoz viszonyított – megkésettségét. A már említett 1987-es év itt is változásokkal járt. Ekkor azonban még nem a centralizáció, hanem – ellenkezőleg – egyfajta „boszniai tavasz" hatja át a köztársaság kulturális életét. A sajtóra nem a köztársasági bezárkózás (lásd Belgrád, Zágráb), hanem a nyitás volt a jellemző. A *Borba* például egy korrupciós botrány feltárásával alapjaiban rengette meg a boszniai pártvezetést (igaz, szövetségi napilapról van szó, és az eset a szerbiai párt érdekeit szolgálta). A média szabadságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1988 decemberében saját kollégái választották meg főszerkesztőnek az *Oslobođenje* című napilapnál Kurspahićot, aki új rovatok indításával (például: YU-Preš) maga is a jugoszláv trenddel szemben haladt, azaz a lap szerkesztésébe a többi köztársaság újságíróit, gondolkodóit is bevonta. Kurspahić 1994-ig látta el a főszerkesztői teendőket ostromgyűrűbe zárva, gyakran nélkülözve a telefont és az áramot.

Az első boszniai többpárti választásokon győzedelmeskedő nacionalista pártok, a Demokratikus Akció Párt (SDA), a Szerb Demokrata Párt (SDS) és a Horvát Demokrata Közösség (tulajdonképpen a horvátországi kormányzópárt, a HDZ helyi szervezete) egyaránt a média feletti ellenőrzés átvételére törekedtek. Ennek érdekében törvényt szavaztak meg a szerkesztők „nemzeti kulcs" alapján, azaz Bosznia nemzetiségi arányainak megfelelően történő kinevezéséről. Tehát felülről nevezték volna ki a szerkesztőket a hatalmi pártok. Ezúttal azonban az Alkotmánybíróság az újságíróknak adott igazat úgy határozva, hogy a törvényjavaslat nincs összhangban Bosznia-Hercegovina alkotmányával.

> „Ez volt az egyedüli példa a balkáni rendszerváltozásokban, amikor a média sikeresen elvetette »a demokratikusan megválasztott hatalom« újságok, valamint a rádió és televízió feletti ellenőrző szándékát"

– írja a szerző (110.). Az *Oslobođenjé*hez hasonló szellemben működött a *Szarajevói Televízió* is, amelyben a boszniai híradó mellett egyaránt látható volt a belgrádi és a

zágrábi is. Bosznia-Hercegovina 1992 áprilisában kiáltotta ki függetlenségét, s júniusban már lángokban állt az *Oslobođenje* szerkesztőségének épülete. Az újságírók egy atombunkerből folytatták munkájukat, így biztosították a lap folyamatos megjelenését az elkövetkező három és fél év során.

Nem várt történésekről számol be az Elmulasztott alkalmak Dayton után (1995–2000) című fejezet. A daytoni békeegyezményt követően megerősödött a békét kötők (korábban háborús felek) pozíciója. Nemzetközi részről pedig nem sok figyelmet szenteltek a médiának, csupán az elkövetkezendő választások szempontjából foglalkoztak vele. Így megerősödött a háborúban kialakult szeparáció, s ez vonatkozott a tájékoztatásra is, ahol a háborús uszítók befolyása, sőt irányítása megmaradt. Jól példázza mindezt Bosznia-Hercegovina szerb entitásának, a Szerb Köztársaság televíziójának *(SRT)* az esete. A legbefolyásosabb helyi médiumnál a felügyelő tanács elnöke nem más, mint Momčilo Krajišnik[9] lett. Ezek után már az sem meglepő, hogy ennél a televíziónál a másik entitás (a Bosnyák–Horvát Föderáció), a köztársaság másik felének hírei csupán A világról című rovatban kaptak helyet. A több tízezres létszámú nemzetközi haderővel együtt médiaszakemberek is érkeztek. A sajtó azonban nem lehetett független kritikusa az elmúlt évek eseményeinek („a béke érdekében"), s így legitimálta a média feletti nacionalista ellenőrzést. Nemzetközi segítség tehát érkezett, főleg pénzben, de koncepciójuk hibás volt. A helyi kapacitást többnyire elhanyagolták. Médiumokat is alapítottak Szarajevóban (*Radio FERN, OBN* televízió), de – mint a szerző megjegyzi – az angol elnevezések nem mondanak semmit a boszniai átlagembernek, így nehéz velük azonosulnia. A sajtó támogatásával kapcsolatban Kurspahić kivételként említi a Soros Alapítványt. Ennek az alapítványnak széles körű tapasztalatai voltak a támogatás területén, hiszen már a háborús években is jelen volt Boszniában. Emellett boszniai médiaszakemberekre támaszkodtak, akik jobban ismerték a helyi viszonyokat. Ugyanakkor a három etnikai közösség médiájára továbbra is nagy nyomás nehezedett saját politikai vezetésük részéről.[10]

A szomszédos Szerbiában hasonló folyamatok zajlottak le. A politikai vezetés megerősödött, ugyanakkor az állami média területén átfogó személycserét hajtottak végre. Az újabb választási megmérettetés a háborús évek után arculatváltást követelt: a hatalom a helyén maradt, de a „béketeremtés" szerepét önmagának sajátította ki. A független médiumok helyzetét privatizációs eljárások rontották, és az új információs törvény (1998 októbere) is megnehezítette. Majd elérkezett a hadiállapot kihirdetése, nyomában a cenzúrával, amelyet az 1999. március 24-én kezdődő és 78 napon tartó NATO-bombázás tett lehetővé. Külön alfejezetben olvashatunk a szerbiai után a horvátországi állapotokról is, ahol a független sajtónak szintén akadályok sokaságával, például új törvényekkel kellett megbirkóznia. A vezetés imázsának formálása groteszk történésekkel járt együtt.[11] De az újságíró-egyesületeket tekintve Horvátország kivételnek számított. A *Hrvatsko Novinarsko Društvo* (HND) egyben maradt, Boszniában – mint annyi minden más – az etnikai vonalak mentén szétesett. Szerbiában

[9] Momčilo Krajišnik a boszniai Szerb Köztársaság és a Szerb Demokrata Párt vezetőségének tagja, valamint az entitás képviselőházának elnöke volt. 2000. április 3-án fogta el Palében az SFOR, s még aznap Hágába szállították. A vád szerint vezető szerepet töltött be a boszniai muzulmánok és horvátok elleni etnikai tisztogatásban.

[10] A Banja Luka-i *Nezavisne novine* szerkesztője a lábával fizetett azért, mert 1999 augusztusában 1992-es szerb háborús bűnökről jelentetett meg írást. Egy merénylet után tolókocsiba kényszerült (Kurspahić, 2003: 183.).

[11] A *Zágrábi Rádió* és a *Večernji list* egyik tudósításáról van szó. A Ron Brown amerikai kereskedelmi miniszter vezette delegáció érkezését 1996. április 3-án délután 3 óra körül várták a dubrovniki reptéren. A rádió a délutáni órákban jelentette a delegáció megérkezését, és arról is beszámolt, hogy a tárgyalások megkezdődtek Brown és a horvát miniszterelnök között. A másnap reggel megjelent *Večernji list* már ez utóbbi Brownak tett „kijelentését" is idézte: „Ez a találkozás jelképezi Amerika és Horvátország jövőbeni kapcsolatát." Viszont a küldöttséget szállító repülőgép érkezése előtt néhány perccel lezuhant, utasai odavesztek (Kurspahić, 2003: 202.).

mély ideológiai ellentét okozta a szakma egyesületének osztódását. A Szerbiai Újságírók Egyesülete (UNS) a posztkommunista hatalom elvárásai szerint működött. Ebből az egyesületből váltak ki a másként gondolkodók, s hozták létre a Szerbiai Újságírók Független Egyesületét (NUNS). Habár a három köztársaság egymáshoz való viszonyát több éven át a „mindenki mindenki ellen" képlet határozta meg, a vezetés – mint Kurspahić írja – „egy dologban nagyon hasonló volt: megvetették a független, kritikai médiát". Megegyezett a retorikájuk: a független média külföldi ügynökségek szolgálatában áll, a nemzet árulója. Természetesen helyi eltérések is mutatkoztak. Mert míg Szerbiában a brutális erő, addig Horvátországban korrupciós privatizáció, Boszniában pedig főként az erkölcsi kiközösítés jellemezte a kritikai hangot képviselő médiumokkal szembeni fellépést.

A szélsőségesen nacionalista indulatok és a háborús évek után fellélegezhettek a változást akarók. Nagyjából ez a folyamat is egy időben érte el a köztársaságokat. Ennek idejéről a hatodik fejezet címe tájékoztat: 2000: A változások kezdete.[12] Boszniának a békekötést követően újra lett országos rádiója és televíziója. Eközben fokozatosan megszüntették a nacionalista adókat.

> „A boszniai »médiaintervenció« minden látható hiányossága ellenére mégis elért bizonyos kezdeti eredményeket. 2000 végére a helyzet jelentősen javult 1995 végéhez képest"

– ismeri el Kurspahić (227.). Ebben fontos szerepet tulajdonít az 1998 júniusában alapított Nemzetközi Médiabizottságnak (IMC). Természetesen a változások kibontakozása időt igényel. Megmaradt a sajtóra gyakorolt hazai és nemzetközi nyomás, amelynek célja a háborús bűnök elhallgatása. Nemzetközi részről ezt az egyensúlypolitika követelte meg, ez pedig kedvezett a nacionalista pártoknak. A média továbbra sem tudta betölteni közszolgálati funkcióját, maradt az állami jellege. Szerbiában például Tito és Milošević után Vojislav Koštunicát karolta fel az állami média. Az 1990-es években a *Belgrádi Televízió*tól távozó Gordana Suša erről így nyilatkozott a *Reporter* című hetilapban:

> „Azoknak az embereknek, akik ugyanúgy kiszolgálták Miloševićet, mint az új hatalmat, mentális problémájuk van. Elfelejtették a professzionális újságírás elveit és a szovjet típusú agitprop jegyében szolgálják az uralkodó pártokat. A kérdés az, hogy az új hatalom el kívánja-e fogadni ezt a fajta szolgai tevékenységet. […]" (235.).[13]

A hetedik fejezetként szereplő Utóiratában a szerző bővebben fejti ki javaslatait a demokratikus média megalapozásáról. Kitér a tulajdonlás, az újságíró-egyesületek, az újságíróképzés, a médiapiac és egyéb kérdések megvitatására. A daytoni békeegyezményt követően egészen 2000-ig a médiumok többsége a háborús uszítók kezében volt. Így a jövőben a békeegyezmények fontos részévé kell válnia a média függetlenségének. Mivel ez elmaradt, új falak születtek, mégpedig ugyanabban az évtizedben, amikor a berlini fal leomlott és a dél-afrikai apartheid is véget ért. A három balkáni köztársaságban még mindig uralkodó állami média koncepciója helyébe a valódi

[12] Horvátországban Tudjman elnök 1999 decemberében bekövetkezett halála után a parlamenti választásokon győztes új koalíció és az új elnök – a HDZ politikájával szemben – Európa-barát irányvonalat célzott meg. Bosznia-Hercegovinában szintén megnőtt a demokratikus alternatíva esélye, először a bosnyák területeken az SDA háttérbe szorulásával a helyhatósági és a parlamenti választásokon. Szerbiában pedig 2000. október 5-én indult útjára az új korszak Milošević bukásával.

[13] Aleksandar Đuričić. Slika linčovanja kao upozorenje, *Reporter*, 2000,október 16.

közszolgálatiság lépjen. Ezzel összefüggésben, vagyis a médiumok politikumtól való megóvása érdekében – különösen a háború utáni vagy a rendszerváltoztató országokban – fontos a civil társadalom széles rétegének képviselete a médiumok igazgatói és tanácsadói szerveiben. Az ő jelenlétük segítheti a nemzetközi mércék meghonosítását. Az újságíró-egyesületekre szintén komoly szerep hárul a szakmába vetett bizalom visszaszerzése során. Hiszen a közéleti szereplők, intézmények működését az újságírói szakma közvetíti a nyilvánosság számára. Kurspahić kiemeli a legjelentősebb közéleti projektek médialefedésének szükségét is. Példaként említi a választási kampányt, a gazdasági reformokat és a nemzetközi szervezetekbe való integrációs folyamatot. Az újságíróképzéssel kapcsolatban a nemzetközi csere jelentőségét taglalja, az önálló médiaházak kialakításánál pedig a médiamenedzserek szerepére hívja fel a figyelmet. A médiapiac versenyhelyzete mellett foglal állást, szemben a közpénzekből és külföldi alapokból történő támogatással. Mindezt a három köztársaság lapjai szabad forgalmazásának kell követnie, vagyis megvásárolhatóknak kell lenniük mindhárom országban. Mindez hozzájárulna a médiaapartheid fokozatos megszűnéséhez, véli a szerző.

Kemal Kurspahić értelemszerűen nagyobb figyelmet szentel Bosznia sajtóviszonyainak és különösen az éveken át általa szerkesztett *Oslobođenje* című lapnak, mégsem vádolható a „saját" köztársasága iránti elfogultsággal. A közölt interjúk és a téma alapos feltérképezése bizonyítja ezt a legjobban. Bosznia és Horvátország eddig egyébként is többnyire háttérbe szorult ilyen szempontból, ha egyáltalán szóba került.[14]

És hogy Kurspahić szerint miért kell az elmúlt évek eseményeit tisztázni? Azért, hogy a jövőben elkerülhető legyen a manipuláció, hogy ne legyenek olyan súlyos következményekkel járó tabuk, mint amelyekre a második világháború utáni években valószínűleg nemcsak a balkáni események szolgáltatnak példát:

> „Ahogy a balkáni médiumok hozzájárultak az 1990-es évek ultranacionalista fellángolásaihoz, előkészítvén ezáltal a terepet a háborúhoz és igazolván a második világháború óta elkövetett legszörnyűbb bűntetteket Európában, ugyanúgy kulcsfontosságú szerep hárul rájuk az igazság feltárásában és a régió megbékélésében is az eljövendő évtized során. […] A tapasztalat arra figyelmeztet, hogy mindegyik fél áldozatának nyilvános megvitatása és tisztelete, az elkövetett bűnök teljes és őszinte megismerése és nem letagadása vagy a bűntettek valamiféle egyenlő elosztása nyújt egyedül kilátást a megbékélésre, valamint a jövőbeni együttélésre a Balkánon" (253–254.).

Kurspahić, Kemal: *Zločin u devetnaest i trideset. Balkanski mediji u ratu i miru*. Sarajevo: Media centar, 2003, 264 oldal. 10 ∈

Irodalom

Lakićević, Dragan D. (2002) *Arhipelag Balkan. Politička autoritarnost i ksenofobija u novim balkanskim državama.* Beograd: Institut za evropske studije, Centar za rešavanje sukoba.

Thompson, Mark (1999) *Forging War: The Media in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina.* University of Luton Press.

Markotic, Stan (1994) Government Control over Serbia's Media. *Research Report,* February 4.

Marković, Stan (1996) Uspon ipad Studija B. *Republika,* szeptember 1–15.

Milivojević, Snježana & Matić, Jovanka (1993) *Ekranizacija izbora.* Beograd: Vreme knjige.

Milivojević, Zdenka (1995) *Mediji u Srbiji od 1985 do 1994.* (In: Srbija izmedju prošlosti i budućnosti) Beograd: NIP „Radnička štampa", IDN, Forum za etničke odnose.

Plavšić, Prvoslav & Radojković, Miroljub & Veljanovski, Rade (1993) *Ka demokratskoj radio-difuziji.* Beograd: Mediji – 01.

Simic, Predrag (1994) The Former Yugoslavia – The Media and Violence. *Research Report,* February 4.